

АЙНУР ДЖЕБРАІЛ ГИЗИ УСУБОВА

Айнур Джебраїл гизи Усубова, аспірант Бакинського державного університету

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У СФЕРІ ПОСЯГАНЬ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ

Культурні цінності, що створюються людством впродовж століть, втілюють у собі всі аспекти історичного, морального та культурного становлення й розвитку суспільства, є неповторною культурною спадщиною та показником рівня духовного розвитку народів. На сьогодні такі цінності перетворилися в один із надійних засобів капіталовкладень, оскільки на них не впливають ані інфляція, ані девальвація, а з плином часу їхня ціна тільки зростає. Саме тому придбання культурних цінностей цікавить не лише справжніх колекціонерів, а й представників кримінального світу, які бажають «відмити», матеріалізувати свої «брудні» гроші. Зростання посягань на культурні цінності в усьому світі, у тому числі й в Азербайджанській республіці та Російській Федерації, останнім часом обумовлюється тим, що культурні цінності розглядаються як один із надійних засобів капіталовкладень. Слід зазначити, що нині в Західній Європі та в США близько п'ятдесяти злочинних угруповань займаються кримінальним бізнесом з вивезення давніх культурних цінностей із країн СНД.

Офіційні показники злочинів, що чиняться проти культурних цінностей в Азербайджані та Росії, не високі, але вони не відбивають дійсності, оскільки ці злочини відрізняються високою латентністю, що в свою чергу викликає в суспільстві велике незадоволення. Окрім того, такі злочини відбуваються дедалі організованіше, набувають транснаціонального характеру, способи та засоби їхнього здійснення вдосконалюються, а якісні показники зростають. Злочини, скоєні проти цінностей культури, завдають великої матеріальної та моральної шкоди всьому суспільству, у результаті збіднюється культурна спадщина народів, «отруюється» морально-психологічний клімат у країні, члени суспільства втрачають віру в закон, у тому числі кримінальний, страждає їхнє почуття справедливості, зникає віра в майбутнє й виникає соціальна напруга в суспільстві.

Усе зазначене зумовлює необхідність підвищення ефективності боротьби з вказаними злочинами. Як відомо, одним із найважливіших напрямів підвищення ефективності роботи зі злочинністю є вдосконалення кримінального законодавства. При цьому необхідно звернути увагу на два моменти. З одного боку, кримінальне законодавство має бути стабільним, оскільки це забезпечує визначеність і тривалість кримінально-правового регулювання та є основою законності. З другого боку, кримінальне законодавство має бути гнучким і динамічним, тобто враховувати зміни, що відбуваються в суспільстві. Органічна взаємодія двох указаних моментів є джерелом розвитку кримінального законодавства.

Відповідальність за злочини, що чиняться проти культурних цінностей, передбачена в чотирьох статтях КК Азербайджанської Республіки та Російської Федерації: ст. 183 КК АР і ст. 164 КК РФ (розкрадання предметів, що мають особливу цінність); ст. 206.2 КК АР (контрабанда предметів, що мають культурну, історичну чи археологічну цінність) і ч. 2. ст. 188 КК РФ (контрабанда культурних цінностей); ст. 207 КК АР (неповернення до Азербайджанської Республіки предметів художнього, історичного та археологічного надбання Азербайджанської республіки та закордонних країн) і ст. 190 КК РФ (неповернення на територію Російської Федерації предметів художнього, історичного та археологічного надбання народів Російської Федерації та закордонних країн); ст. 246 КК АР і ст. 243 КК РФ (знищення чи пошкодження пам'яток історії та культури).

Отже, у вищевказаних статтях назви предметів злочину визначаються по-різному, однак всі вони є культурними цінностями. Поняття «культурні цінності» не тлумачиться в кримінальному законодавстві ані Азербайджану, ані Росії. У той же час, про культурні цінності говориться в низці міжнародно-правових актів, зокрема, Гаазькій конвенції «Про захист культурних цінностей у разі озброєного конфлікту» від 14 травня 1954 р.; Конвенції ЮНЕСКО «Про заходи, спрямовані на заборону й попередження незаконного ввезення, вивезення та передачі права власності на культурні цінності» від 14 листопада 1970 р., а також у Законі Азербайджанської республіки «Про культуру» від 1998 р. і в Основах законодавства Російської Федерації про культуру від 1992 р.

Норми КК Азербайджану та Росії, що передбачають відповідальність за посягання на культурні цінності, мають бланкетний характер, що робить необхідним посилання на деякі нормативно-правові акти для з'ясування сутності та змісту таких норм. Ця обставина, у свою чергу, створює нові труднощі й проблеми, оскільки поняття та визначення культурних цінностей у різних нормативно-правових актах в основному відрізняються одне від одного, подаються надто розмито, а іноді й зовсім суперечать одне одному. У зв'язку із цим К. А. Булденко пише: «Закон, у тому числі законодавство про культуру в цілому, відрізняється тим, що

поняття культурних цінностей, які підлягають правовій охороні, не сформульовано шляхом застосування чіткої, лаконічної відсылної норми на законодавчому рівні».

У юридичній літературі також немає єдиного загальноприйнятого поняття «культурні цінності», що призводить до виникнення дискусії навколо цього питання. Деякі автори вважають, що названий термін є достатньо зрозумілим і не потребує додаткового роз'яснення.

Основними ознаками культурних цінностей можна вважати: а) унікальність – неповторність, володіння винятковими, рідкісними художніми чи іншими якостями, індивідуальне виготовлення вручну; б) давність – виготовлення в минулому; в) високу матеріальну цінність; г) особливу історичну, наукову, літературну, культурну чи іншу цінність; д) значимість для суспільства й держави.

В. Г. Горбачов, В. Г. Растопчин і В. Н. Тищенко оцінюють культурні цінності як особливий вид цінностей, що здатні задовольняти наукові, моральні та естетичні потреби людини та мають наукове, меморіальне, етнографічне, художнє чи інше культурне значення. О. В. Давлетшина пропонує законодавчо закріпити в Кримінальному кодексі таке визначення культурних цінностей: «Культурні цінності – це предмети й об'єкти матеріального світу, узяті державою під охорону як пам'ятки історії та культури, і духовна спадщина народів Росії, що підлягають обліку не тільки з позиції матеріальної цінності, тобто вартості в грошовому еквіваленті, але й значущості для історії, національної культури, а також відбивають духовний стан і розвиток народів як Російської Федерації, так і інших країн».

І. Б. Афонін та Ю. Ю. Ткачов також пропонували закріпити в кримінальному законодавстві поняття «культурні цінності», сформульоване ними в своїх дослідженнях. Уважаємо, що чітке, лаконічне й конкретне тлумачення цього терміна необхідно закріпити в кримінальному законодавстві. На нашу думку, поняття «культурні цінності» слід передбачити в ст. 183 КК АР і ст. 164 КК РФ у такій редакції: «Під культурними цінностями в статтях цього Кодексу розглядаються об'єкти та предмети матеріального світу, що є втіленням людської діяльності, мають унікальні особливості та високу матеріальну й моральну цінність, а також важливе історичне, наукове, художнє, технічне чи інше значення для суспільства й держави».

У зв'язку з закріпленням цього поняття в законі також слід уніфікувати всі предмети злочинів, передбачені у відповідних пунктах ст.ст. 183, 207, 246, 206.2 КК АР і ст.ст. 164, 188, 190, 243 КК РФ під категорією «культурні цінності».

Слід зазначити, що вимагання предметів, які мають особливу цінність, є не менш небезпечним, ніж будь-який різновид розкрадання того ж предмета. Не дивлячись на це, ані КК АР, ані КК РФ не передбачають кримінальної відповідальності за вимагання предметів, що мають особливу цінність. Для порівняння зазначимо, що у ст. 227 КК АР і ст. 221 КК РФ указується на відповідальність за розкрадання або вимагання радіоактивних матеріалів, у ст. 232 КК АР і ст. 226 КК РФ говориться про відповідальність за розкрадання чи вимагання боєзапасів, вибухових речовин та пристроїв, у ст. 235 КК АР і ст. 229 КК РФ передбачається відповідальність за розкрадання чи вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх прекурсорів. У ст. 248 модельного Кримінального кодексу, що регламентувала кримінальну відповідальність за розкрадання предметів, які мають особливу цінність, вимагання таких предметів розглядалося як кваліфікуюча ознака.

На основі вищесказаного, вважаємо доцільним у ст. 183 КК АР і ст. 164 КК РФ передбачити кримінальну відповідальність за вимагання предметів, що мають особливу цінність, та викласти цю норму в такій редакції:

«Стаття 183. Розкрадання чи вимагання культурних цінностей

Розкрадання чи вимагання культурних цінностей – ».

Слід зазначити, що І. Б. Афонін, Ю. Ю. Ткачов, А. К. Мунашов у свій час також пропонували доповнити КК нормою, що встановлює відповідальність за вимагання предметів, які мають особливу цінність.

Ст. 183 КК АР і ст. 164 КК РФ передбачають відповідальність за розкрадання предметів, що мають особливу цінність, у будь-який спосіб. Із такою позицією навряд чи можна погодитися хоча б тому, що суспільна небезпека розкрадання таких предметів шляхом розбою чи вимагання набагато вища проти рівня небезпеки інших способів розкрадання. Слід нагадати, що в ст. 248 модельного КК для країн СНГ розкрадання предметів, що мають особливу цінність, шляхом розбою чи вимагання розглядалося як кваліфікуюча ознака. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне закріпити розкрадання культурних цінностей шляхом розбою чи вимагання як кваліфікаційну ознаку в ст. 183 КК АР і ст. 164 КК РФ.

Серед усіх злочинів проти культурних цінностей, передбачених кримінальним законодавством АР та РФ, тільки знищення чи пошкодження пам'яток історії та культури може бути здійснено як навмисно, так і через необережність. Але ст. 246 КК АР передбачає відповідальність лише за навмисне знищення чи пошкодження пам'яток історії та культури. Відповідно до законодавства АР, знищення чи пошкодження пам'яток історії та культури через необережність не тягне за собою кримінальної відповідальності. Крім того, у КК АР не проводиться диференціація цього злочину залежно від значущості предмета посягання. У той же час ст. 243 КК РФ передбачає такий розподіл, однак у цій статті не проводиться розмежування згаданого злочину залежно від форми провини.

У юридичній літературі деякі дослідники-криміналісти дотримуються думки, що кримінальна відповідальність за згаданий злочин настає тільки у випадках прямого чи опосередкованого умислу в діяннях винного. Інша група авторів, наприклад Е. В. Медведєв, С. П. Щерба та С. А. Приданов, вважають, що цей злочин може бути скоєним також і через необережність. Вони пояснюють свою позицію випадками необережного знищення чи пошкодження пам'яток історії та культури в результаті їхнього недоцільного використання.

З метою усунення всіх згаданих недоліків, пропонуємо доповнити ст. 246 КК АР кваліфікуючою ознакою «знищення чи пошкодження пам'яток історії та культури, що мають особливу цінність», а також доповнити Кримінальний кодекс АР новою статтею 246-1 (а також Кримінальний кодекс РФ аналогічною статтею 243-1) такого змісту:

«Стаття 246-1. Знищення чи пошкодження пам'яток історії та культури через необережність

Знищення чи пошкодження пам'яток історії та культури, що охороняються державою, через необережність – ».

Уважаємо, що реалізація зазначених рекомендацій і пропозицій сприятиме вдосконаленню кримінального законодавства з питань боротьби з посяганнями на культурні цінності як в Азербайджанській республіці, так і в Російській Федерації.

Резюме

Усубова Айну́р Джебраїл гизи. Деякі питання вдосконалення кримінального законодавства Азербайджанської Республіки та Російської Федерації у сфері посягань на культурні цінності.

У статті розглядаються деякі питання вдосконалення кримінального законодавства Азербайджанської республіки та Російської Федерації, що регламентує відповідальність за посягання на культурні цінності; уносяться окремі пропозиції щодо його доповнення та уточнення.

Ключові слова: культурні цінності, кримінальна відповідальність, розкрадання, знищення, пошкодження.

Резюме

Усубова Айну́р Джебраил гызы. Некоторые вопросы совершенствования уголовного законодательства Азербайджанской Республики и Российской Федерации в сфере посягательств на культурные ценности.

В статье рассматриваются некоторые вопросы совершенствования уголовного законодательства Азербайджанской республики и Российской Федерации, регламентирующего ответственность за посягательство на культурные ценности; вносятся отдельные предложения по его дополнению и уточнению.

Ключевые слова: культурные ценности, уголовная ответственность, хищение, уничтожение, повреждение.

Summary

Usubova Aynur Jebrail. Some certain matters of improving criminal laws of the Republic of Azerbaijan and the Russian Federation regarding attempts on cultural values

In the article some questions of improvement of the criminal legislation of the Azerbaijan Republic and the Russian Federation, regulating responsibility for infringement of cultural values are considered, are made some offers for its addition and specification.

Key words: cultural values, criminal liability, plunder, destruction, damage.

Отримано 2.04.2014